

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Резюме. Проаналізовано європейський досвід діяльності інституцій розвитку підприємництва, зокрема малого та середнього бізнесу, обґрунтовано його важливе значення для розвитку теорії ефективного регіонального економічного менеджменту з позицій європейської геополітики щодо України.

The summary. European experience of activity of institutions of development of enterprise is analyzed, in particular small and middle business, grounded him a value is important for development of theory of effective regional economic management from positions of European geopolitics in relation to Ukraine.

Ключові слова: підприємництво, стратегія розвитку, регіональна програма, регіональна економіка, інституції, сприяння розвитку підприємництва.

Постановка проблеми. Глобалізація світової економіки змінює уявлення про характер залучення фінансових ресурсів для розвитку регіональної економіки з зовнішніх джерел, про значення таких позик для малого і середнього бізнесу. Водночас слід мати на увазі, що лібералізація переміщення капіталів передбачає ризик трансляції негативних кризових явищ в одній країні або регіоні на інші регіони. Крім того, найбільш чутливим та незахищеним при такій трансляції є саме малий та середній бізнес. Розв'язанню такого протиріччя може сприяти вивчення передового світового та європейського досвіду стимулювання розвитку підприємництва за рахунок внутрішніх та зовнішніх можливостей та практики вирішення проблем, пов'язаних з динамікою регіональних економік.

Аналіз літературних джерел. Теоретичним і прикладним аспектам регіональної політики у Європі та міжнародним перспективам розвитку підприємництва присвятили свої праці вчені Бахлер Дж., Горенбургов М.А., Данишевська Г.А., Злупко С.М., Клиновий Д.В., Крутик О.Б., Лендел М.А., Луцишин П.В., Луцишин Н.П., Ляшенко В.І., Мельник А.Ф., Павлюк А.П., Шулуєв А.А. та ін.

Серед публікацій вітчизняних науковців, що висвітлюють проблему використання європейського досвіду діяльності інституцій розвитку підприємництва та реалізації регіональної політики, заслуговують на увагу розробки Лендела М.А. (щодо інституційного механізму реалізації регіональної політики в країнах Центрально-Східної Європи), П.В. Луцишина та Н.П. Луцишин (щодо досвіду країн Центральної Європи та функціонування єврорегіонів) [8;9], А.Ф. Мельник (щодо міжрегіональної кооперації) [10], А.П. Павлюк (вирішення проблем диспропорцій в регіональному розвитку) [11] та багато інших.

Метою статті є теоретичне обґрунтування діяльності європейських інституцій розвитку підприємництва та можливості його використання в Україні.

Основні результати дослідження. Важливість наведених питань посилюється також новим геоекономічним статусом України як країни-сусіда ЄС у сенсі ширшого залучення її регіонів до процесів міжнародного та міжрегіонального співробітництва. Як зазначив Джон Бахлер, центральні уряди країн, що все активніше залучаються до міжнародної інтеграції, втрачають монополію на здійснення регіональної політики. У свою чергу, така політика базується на теоріях поліцентричного функціонального розвитку та спирається на принцип ефективності [1, с. 254].

В останні роки помітно поживалися процеси обміну практичними напрацюваннями у сфері реалізації регіональних програм. Прикладом може слугувати один із останніх форумів під назвою "Україна і Польща – разом у наукових програмах Європейського Союзу" (Львів, 20–21 травня, 2004р.), мета якого полягала у наданні допомоги партнерам з України та Польщі у налагодженні наукової співпраці, формуванні проектних ідей, а також у трансфері знань. Результатами стали спільні проекти, що подаються на конкурси програми INTAS та Шостої Рамкової програми Європейського Союзу (6 РП ЄС).

Більш близьким та перспективним для України з точки зору останніх геополітичних процесів є європейський досвід. У країнах Європейського Союзу економіка базується на підприємствах малого й середнього бізнесу, які надають роботу більше 70% зайнятого населення у приватному секторі економіки. Зазначимо, що політика окремих держав та спільна

європейська політика у сфері підприємництва є основою для формування багатьох європейських стратегій і програм, спільних документів, оскільки зачіпає інтереси великої кількості суб'єктів міжнародної економіки, політики, несучи при цьому і значне соціальне навантаження.

Розбіжності в національних законодавствах у сфері підприємництва є певним бар'єром у подальшій співпраці, тому виникає необхідність упровадження єдиних правил, що сприятимуть переплетенню промислового, торговельного та банківського капіталу і посилять привабливість регіонів для залучення капіталу з інших країн.

Одна з перших програм підтримки підприємництва на території ЄС передбачала заходи пом'якшення державного регулювання підприємницької діяльності, усунення надлишкової бюрократії. Серед фінансових заходів програми найбільш значущими були зниження рівнів оподаткування та полегшення доступу на ринки капіталів. Особлива увага і сьогодні приділяється кооперації соціальних партнерів.

Програма розвитку економічної інфраструктури міст і сіл покликана сприяти вирівнюванню її розвитку. В рамках програми Європейська комісія посилено сприяла саме місцевій інфраструктурі, аби стимулювати реалізацію локального економічного потенціалу, створити додаткові робочі місця в провінції. Було виділено європейські кредити на програми екологічного контролю в промисловості, енергозбереження та раціонального використання ресурсів.

Загальноєвропейські програми кредитування доповнюються федеральними програмами підтримки нових продуктів і технологій та їх виведення на ринки. В межах програм підтримки середніх і малих підприємств у 90-х роках минулого століття ЄБРР щорічно виділяв кредитів на суму близько 10 млрд. євро. За рахунок цих коштів здійснювалося фінансування капітальних вкладень, у тому числі довготермінові проекти зі створення нових фірм, інновацій та проектів захисту навколишнього середовища.

У цьому напрямку міжнародні інституції співпрацюють переважно з комерційними банками – прямими фінансовими партнерами підприємств. Такі відносини є суто субсидіарними (виключають конкуренцію інтересів). Підтримка малих і середніх підприємств переважно полягає у вирівнюванні їх менш вигідного положення щодо фінансування. Ця програма покликана шляхом стимулювання конкретної інвестиційної діяльності зробити можливими довготермінові капітальні вкладення. Адже у малих підприємств, як правило, відсутній прямий доступ до ринку довготермінових капіталів і порівняно з комерційними банками та іншими великими бізнес-структурами їх позиції є нестабільними. Нестача резервів на покриття можливих збитків може взагалі виключити проекти підприємств з потенційного кредитного портфеля фінансових установ.

Саме з метою компенсації таких слабких вихідних позицій створюються і діють міжнародні програми підтримки малого і середнього бізнесу. Певні фінансові ресурси включаються до капіталів комерційних банків, які безпосередньо забезпечують спільне фінансування проектів. Заявки на отримання кредитів підприємці подають безпосередньо до обслуговуючого банку в регіоні своєї діяльності. Проект та потенційний позичальник перевіряються за банківськими критеріями, після чого і приймається рішення.

Проблемою, яка обмежує можливості вітчизняних підприємців щодо участі у таких схемах, на нашу думку, є низький рівень конкуренції фінансових інституцій у регіонах та обмеження параметрів визначення соціально-економічної ефективності проектів загальною банківською кредитною політикою (багато показників, у тому числі соціальні ефекти, не враховуються при прийнятті рішень з фінансування). Фактично пріоритети розвитку регіону не враховуються при такому вузькокомерційному підході.

Крім того, широке застосування інформаційних технологій для подавання заявок на отримання кредиту, передавання відповідних даних, їх опрацювання й обслуговування відіграє значну роль у процесах надання допомоги малому і середньому бізнесу. Малі підприємства в регіонах не завжди мають відповідне технічне та кваліфікаційне забезпечення. Цим ще раз підтверджується нагальність створення регіональних проектів організаційно-економічної підтримки таких суб'єктів.

У Великій Британії створена “Служба дрібних фірм”, що має на меті захист інтересів дрібних підприємств, надання допомоги в організації своєї справи, отриманні субсидій, контрактів, навчанні й консультуванні. Служба має регіональні відділення по всій країні і співпрацює з великою кількістю впливових організацій (Королівською комісією з розвитку, Конфедерацією британської промисловості, муніципальною владою) [2, с. 125]. При цьому в країні найпізніше серед інших розвинених країн розпочалась державна підтримка малого бізнесу, оскільки базою економіки завжди вважався великий бізнес. Сьогодні тут набули поширення різноманітні форми підтримки підприємців-початківців, зокрема муніципальна рада будь-якого району чи міста може оголосити конкурс – від озеленення вулиць до комп’ютеризації шкіл. Переможець не лише отримує престижне замовлення з соціальним навантаженням, але і визначену частку початкового фінансування свого проекту. Активно використовуються податкові важелі загальнодержавної політики (“зелений бюджет”).

До основних британських довгострокових програм підтримки малого і середнього бізнесу належать “Програма розширення бізнесу”, “Програма гарантованого кредиту”, “Програма створення власної справи”. Також існує ряд спеціалізованих програм сприяння, спрямованих на різні категорії населення (безробітних, випускників коледжів та університетів, домогосподарок), представників різноманітних професій, програми регіонального розвитку. В їх реалізації беруть участь державні й муніципальні органи, комерційні та благодійні організації, навчальні заклади та дослідницькі центри.

У Великій Британії працює дещо схожа на українську програма “Схема сприяння підприємництву”, розрахована на залучення безробітних до організації власного бізнесу. В Україні безробітний, що належним чином зареєстрований у службі зайнятості, може під бізнес-проект отримати певну суму коштів на розвиток власної справи. Основним питанням залишається достатність коштів у сумі, яка становить у середньому еквівалент 1000 дол. США.

Серед учасників британської програми “Молоді підприємці” – молодих спеціалістів – найбільше поширення отримав інноваційний венчурний бізнес. Система їх стимулювання починається ще на рівні коледжів та університетів, де перспективній молоді надають приміщення та обладнання, засоби зв’язку, відкривають доступ до інформаційних банків та комерційних кредитів.

Перспективною формою стимулювання розвитку підприємництва та інвестицій виступає гарантування державою значної частки банківських кредитів малим фірмам. Переважна більшість організацій з підтримки малого бізнесу не займається безпосередньо фінансуванням. Вони здійснюють захист інтересів підприємців, допомагають в організації бізнесу, отриманні контрактів, субсидій, необхідних знань і кваліфікації, а також надають юридичні, організаційно-управлінські, інформаційні послуги, послуги з діловодства та пошуку субпідрядів.

На потреби малого бізнесу у межах програм регіонального розвитку, зокрема, спрямована діяльність агентств місцевого підприємництва. Вони надають позики і субсидії підприємцям на пільгових умовах, а залучення приватних коштів на потреби цих агентств здійснюється шляхом повного їх звільнення від оподаткування. До урядової програми створення таких агенцій безпосередньо не входить, але цілком вписується в загальну урядову політику щодо підприємництва. Адже на рівні регіонів Британії помітним був розрив у розвитку між Північчю та Півднем, а в середині – розрив між містом та селом, між центрами міст та іншими районами, які вирівнювалися через створення подібних агенцій. На сьогодні в різних регіонах країни налічується понад 300 таких агенцій. Середній розмір агенції – 3 постійних працівники (але є й агенції з 28 працівниками), її середній річний бюджет – близько 100 тис. фунтів стерлінгів. Орієнтація ж таких агенцій залежить від специфіки місцевої

економіки та соціальної сфери, усіх видів ресурсів, здібностей менеджменту. Орієнтовна схема фінансування агенцій наведена в табл. 1 [3, с. 208].

Таблиця 1

**Основні джерела фінансування підприємницьких агенцій у
Великій Британії**

Сектори	Національний рівень	Місцевий рівень
Приватний сектор	Фінансова підтримка з боку великих компаній	Фінансова підтримка з боку місцевих компаній
Державний сектор	Урядові субсидії, які надаються пропорційно до розмірів коштів, які вдалось отримати від приватних фірм. Звільнення від податків, внесених на рахунки агенції сум	Внески місцевої влади

Джерело: [3, с. 208].

Структура фінансування може помітно відрізнятися в різних агенціях (перевага приватного або державного фінансування), але завжди одним із пріоритетних критеріїв політики підтримки є соціальна ефективність. Крім того, підприємницькі агенції економлять робочий час персоналу банків, здійснюючи кваліфіковану підготовку документів та первинний відбір проектів.

Сприяння малому бізнесу здійснюється в рамках програми відродження “внутрішніх міст” (“Дії для міст”) – старих промислових центрів, які стали депресивними районами. Ця програма передбачає створення вільних підприємницьких зон, у яких діють досить ефективні утворення – державно-комерційні фонди регіонального розвитку, надаючи кредити та консультації потенційним підприємцям. Тут суттєво знижені податки на доходи, нерухомість, лібералізовані правила утворення й розміщення нових підприємств. У межах програми створено курси навчання підприємництва. Однією з ключових складових, що супроводжують реалізацію наведених програм, є пропаганда цінностей підприємницької культури [4, с. 322–326].

Підтримка малого та середнього бізнесу у Франції останнім часом пов'язується з його участю у загальноєвропейських техноіндустріальних програмах БРІТЕ, ЕСПРІТ, СПРИНТ, Еврика та інших, а також з доступом до субсидій структурних фондів союзу. Такі заходи сприяють надходженню зарубіжного капіталу до країни, а з іншого боку – розвивають інвестиційну активність французьких підприємств за кордоном. Все більшого розвитку набуває така форма допомоги, як фінансування через товариства ризикового або венчурного капіталу.

У країні визначаються перспективи децентралізованого стимулювання малого бізнесу в “зонах економічного пожвавлення”. Місцеві структури управління відіграють при цьому координуючу роль. Близько 75% регіональних фондів ризикового капіталу об'єднують місцеву владу з інституційними інвесторами. Чим більший вплив у таких організаціях мають приватні та інституційні інвестори, тим суворіше вона підходить до відбору проектів. Мета такого відбору – знайти рівновагу між проектами, які обіцяють швидку віддачу, й орієнтованими на довготерміновий розвиток. Значна увага приділяється участі регіонального бізнесу на ринках субпідрядних робіт (Європейський міжнародний ринок субпідрядних робіт МІДЕСТ).

У національній і регіональній економіці Італії кількість дрібних компаній перевищує середні показники по ЄС. В області Емілья–Романія, яка відіграє значну роль в економіці регіону й забезпеченні зайнятості, створено Агенцію для технологічного розвитку за допомогою регіонального уряду та промислових асоціацій. Метою її створення було поширення інновацій серед малих і середніх фірм. Агенція надає допомогу у двох основних напрямках: упровадження систем управління якістю та вихід на зовнішній ринок. Специфікою італійської економіки є наявність трьох економічних районів з цілком відмінними моделями

розвитку малого бізнесу [5, с. 28]. Отже, в межах однієї країни регіональні особливості впливають на галузеву структуру малого підприємництва. В першому районі досить розвинені промислові центри (Мілан, Турін, Генуя), тому розвиток малого бізнесу тут підпорядкований великій промисловості. В другому районі (Тоскана, Емілья-Романія, Венето) малі і середні підприємства є досить автономними і спеціалізованими (керамічна плитка, одяг, взуття, трикотаж тощо). Третя модель склалася на півдні країни (Неаполь, Сицилія), де порівняно низький рівень економічного розвитку і значна соціальна незбалансованість.

У цих умовах виражена державна і регіональна політика щодо підприємництва є визначальною. Як свідчить практика, будівництво державних підприємств у депресивних регіонах та залучення приватного капіталу на національному рівні не дали належних результатів, оскільки місцеві економічні та соціальні чинники не були досконало вивчені.

В Іспанії для реалізації політики економічного розвитку регіонів в автономних співтовариствах також створені спеціалізовані організації (агенції регіонального розвитку), які діють на основі спеціального законодавства, сформовані за рахунок державних коштів і використовують засоби з місцевих бюджетів для основних напрямів своєї діяльності. Водночас їх діяльність будується на комерційній основі. Активні міжнародні контакти, в першу чергу в рамках ЄС, здійснюються через Європейську асоціацію агенцій територіального розвитку і координуються одним із генеральних директорів комісії ЄС з питань регіональної політики. При цьому агенції регіонального розвитку відрізняються одна від одної за організаційними формами, методами діяльності, механізмами координації і контролю, галузевими і функціональними пріоритетами.

Інститут розвитку Андалусії, зокрема, виконує усі функції агенції регіонального розвитку, включаючи залучення інвестицій у пріоритетні галузі, координує діяльність державних та частково державних організацій зі зміцнення економіки регіону. Агенції діють як інвестиційні інститути, беручи участь у капіталі новостворюваних об'єктів і залучаючи до співробітництва провінційні і муніципальні органи, фінансові організації, приватні підприємства. Така інвестиційна діяльність приносить певні доходи від наступного здавання в оренду або продажу земельних ділянок тощо. Ці кошти, як правило, реінвестуються в нові проекти.

Підвищенню зайнятості в окремих містах Європи сприяють спеціалізовані програми, такі, як URBAN у Німеччині, мета якої – підвищити привабливість підприємницької діяльності в містах. Німецький семінар з містобудування та міського господарства (DSSN) допомагає впроваджувати окремі програми у 12 містах країни, обраних для програми, а також поширює ноу-хау і позитивний досвід в інших німецьких містах.

У російській практиці, хоча відповідні програми і прийняті до реалізації, відмічається ряд їх недоліків, основні з яких: неузгодженість елементів програм (зокрема, аналітичних розділів та блоку основних заходів), декларативність завдань та їх неконкретність, занадто широкий спектр заходів з розпиленням ресурсів. Наслідком таких недоліків є нереалістичність програм та необґрунтованість очікуваних результатів. Замість різкого зростання кількості малих підприємств у Росії відбулось їх скорочення з відповідним зменшенням зайнятості у секторі [5, с. 42; 6, с. 84].

В українській практиці поки що відсутні організації, які б виконували функції агенцій регіонального розвитку. На сьогодні діє кілька наукових і громадських організацій за рахунок переважно зарубіжних грантів. Вони не мають єдиних принципів діяльності та системної регіональної підтримки на рівні органів влади, що знижує ефективність їх діяльності. Крім того, негативний вплив на їх діяльність здійснює нормативна невизначеність їх статусу в процесі розв'язання регіональних проблем.

Юридичні форми існування таких агенцій є досить різноманітними. Наприклад, у Чехії вони діють як громадські організації або комерційні прибуткові структури; в Румунії – як

благодійні фонди; у Болгарії, Угорщині, Естонії – неприбуткові підприємства. У Польщі ж вибір таких форм досить широкий – від акціонерного товариства до місцевих фондаций [7, с. 93].

В Україні ж до цього часу відсутнє чітке визначення статусу та організаційно-економічного забезпечення установ і організацій, що повинні відповідати за розроблення регіональних програм та їх реалізацію. На вирішення цього завдання і спрямоване наше дослідження.

Висновки. Наведені дослідження мають важливе значення для розвитку теорії ефективного регіонального економічного менеджменту з позицій європейської геополітики щодо України. Разом з тим, ефективність заходів, які пропонують науковці, знижується через неузгодженість інтересів усіх потенційних суб'єктів системи регіональної підтримки підприємництва, повільну імплементацію результатів досліджень та передового зарубіжного досвіду у вітчизняну програмну практику.

Узагальнюючи досвід зарубіжних країн, можемо відзначити ефективну роботу організацій, які вирішують проблеми розвитку малого і середнього бізнесу, міжнародного і міжрегіонального співробітництва в галузі підтримки підприємництва. Такі структури, маючи необхідне фінансове та інформаційне забезпечення, здатні подолати складні проблеми розвитку регіональної економіки, основною базою якої є саме малий і середній бізнес. Їх умовно можна назвати агенціями регіонального розвитку бізнесу.

Використана література

1. Бахлер Дж. Регіональна політика у Європі – міжнародні перспективи / Джон Бахлер: виступ на міжнародній конференції „Регіональний розвиток України в міжнародному контексті” // Регіональна економіка. – 2004. – №3. – С. 254–260.
2. Данишевская Г.А. Мелкий бизнес в Великобритании / Галина Анатольевна Данишевская // Мировая экономика и международные отношения. – 1992. – С. 120–127.
3. Ляшенко В.И. Экономико-правовое обеспечение развития субъектов малого предпринимательства (зарубежный опыт и перспективы его использования в Украине) / В.И. Ляшенко, В.В. Хахулин. – НАН Украины, Институт экономико-правовых исследований, Институт экономики промышленности. – Донецк: Юго-Восток, – 2001. – 454 с.
4. Оприсок М.Д. Підтримка малого та середнього бізнесу: досвід європейських країн / Мирослава Оприсок // Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку. Матеріали ІХ науково-практичної конференції 30 листопада 2007р. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ІМА-прес. – 2007. – С. 322–326.
5. Крутик А.Б. Малое предпринимательство и бизнес-коммуникации / А.Б. Крутик, М.А. Горенбургов. – СПб., 1998. – 295 с.
6. Шулу А.А. Становление системы поддержки малого предпринимательства в России (спецкурс) / Алексей Апполинарьевич Шулу // Российский экономический журнал. – 1997. – №5–6. – С. 80–86.
7. Лендел М. Інституційний механізм реалізації регіональної політики в країнах Центрально-Східної Європи / М.А. Лендел; за ред. С. Максименка // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України. – К.: Логос, 2000. – С. 87–93.
8. Луцишин Н. Формування інституційної структури регіональної політики в країнах Європи / Наталя Луцишин // Регіональна економіка. – 2004. – №3. – С. 199–209.
9. Луцишин П.В. Єврорегіон ”Буг”: стратегічні проблеми розвитку / Петро Васильович Луцишин, Наталя Петрівна Луцишин // Соціально-економічні дослідження у перехідний період. – Вип. 5(43) Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України. – Ч.2. – Львів, 2003. – С. 103–112.
10. Мельник А.Ф. Міжрегіональна інтеграція в контексті досвіду і розширення ЄС / Алла Федорівна Мельник // Соціально-економічні дослідження у перехідний період. – Львів, 2003. – С. 4–9.
11. Павлюк А.П. Проблема міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій: досвід України та країн Європейського Союзу / А.П. Павлюк // Соціально-економічні дослідження у перехідний період. – Львів, 2003. – С. 84–91.